

Huub Sanders, *Het virus der betrokkenheid. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis 1935-1989* (Amsterdam: AUP, 2019). 520 p. ISBN 9789463724814

DOI: 10.18352/tseg.1147

Het is na lezing van deze informatieve en goedgeschreven studie over het genomen archief-, documentatie- en onderzoekscentrum voor sociale geschiedenis niet helemaal duidelijk of de kwalificatie in de hoofdtitel als waardering of als klacht geïnterpreteerd moet worden. Beide kwalificaties kunnen van toepassing zijn op deze institutionele geschiedschrijving. De auteur geeft terecht aan dat het zonder de betrokkenheid van alle kanten het instituut nooit tot bloei kon komen, maar de keuze voor de term virus suggereert ook iets negatiefs. De kracht bleek soms een zwakte wanneer de ideologische betrokkenheid een bron van conflicten binnen het IISG was. Al wordt die conclusie niet expliciet getrokken, toch is het een onthullend boek. Het bevat tal van spannende reconstructies betreffende belangrijke collecties die door Europa zwierven en alleen door vasthoudend onderhandelen op de veilige bewaarplaats in Amsterdam belandden. Daarnaast legt het de interne processen bloot die ten grondslag lagen aan het produceren van kennis over vooreerst de socialistische arbeidersbeweging en vervolgens een steeds breder en internationaler panorama van personen, groepen en verschijnselen op economisch en maatschappelijk gebied. Daarbij opereerde het IISG ook steeds professioneler.

De auteur volgt deze ontwikkelingen door de aandacht te richten op vier typen spelers: de kennishouders, de conditiescheppers, de wetenschappers en de medewerkers. Allen zijn ze betrokken bij de beschreven ontwikkelingen, als eigenaren van collecties, financiers, producenten en afnemers. Ook de auteur zelf was betrokken bij dit proces als wetenschappelijk medewerker collectievorming. In elk hoofdstuk worden de onderlinge verhoudingen tussen de samenleving, de academische geschiedbeoefening en de institutionele infrastructuur benoemd, de zogenaamde driehoek van krachten. Zo wordt inzichtelijk gemaakt hoe de omstandigheden in de buitenwereld invloed uitoefenden op de collectievorming en het onderzoek, al lopen de eerder genoemde rollen daar nog doorheen.

Na twee inleidende hoofdstukken over de groei van het domein van de sociale geschiedenis in Nederland en de omringende landen en de voorgeschiedenis van historicus N.W. Posthumus die als centrale figuur het Nederlands Economisch-Historisch Archief, de voorloper van het IISG, opbouwde, volgen vijf chronologische hoofdstukken die de oprichtingsjaren van het IISG, 1935-1940, de aanslag door de oorlog, de wederopbouwperiode 1945-1965, de groei en fragmentatietijd 1965-1979, waarin het instituut zocht naar een goede plek in het wetenschappelijk bestel, en de stap naar professionalisering in de periode 1980-1989

beschrijven. Met de val van de muur breekt een nieuw tijdperk aan, dat in afzonderlijke studies is beschreven. In acht bijlagen staan negen biografieën van leidinggevenden van het instituut, lijsten met bestuurders, wetenschappelijke en financiële gegevens en de man-vrouw verhouding. Dit genderspect komt sporadisch aan de orde, maar speelt geen hoofdrol.

De persoonlijke betrokkenheid van de spelers bij het IISG komt goed uit de verf. Zo ook de wens om dit aspect van de arbeidersbeweging mee te laten spreken in het wetenschappelijk onderzoek, de financiering door de arbeidersverzekeringsmaatschappij De Centrale, en de invloed die de directie van de Centrale daarmee op het instituut uitoefende. Iedereen was aangestoken door het virus om de arbeidersstem te laten horen. Dit is de positieve subjectieve, menselijke kant, die tot een enorm rijke, brede collectie heeft geleid, waarin de hele linkse familie in Europa en ver daar buiten is vertegenwoordigd. Maar er is ook een andere kant, die van de wetenschap, en die behoort afstand te houden tot dit soort virussen omdat ze het zicht op de waarheidsvinding kunnen vertroebelen. De collecties hadden ten slotte tot doel om het zuiver wetenschappelijke karakter van de instelling te waarborgen. Dit doel moet op gespannen voet hebben gestaan met de enorme betrokkenheid, die blinde vlekken opleverde. Dit werd duidelijk in ad hoc acquisities die geen wetenschappelijke lijn volgden, en zelfs pijnlijk duidelijk toen in de jaren zeventig een verregaande vorm van radenvertegenwoordiging (rechtstreeks afgeleid uit de communistische ideologie) het besturen van de instelling onmogelijk maakte (zelfs de eigen vakbondsvertegenwoordiging geraakte daarbij in opspraak). Het objectiviteitsideaal werd opgeofferd aan de persoonlijke drijfveren. De aard van de anarchistische collecties 'besmette' de uitvoering van de werkzaamheden. De interventie van de KNAW in de jaren 80, die als externe autoriteit orde op zaken stelde maakte het instituut weer bestuurbaar, onder meer door collecties en onderzoek strikter te onderscheiden.

De werking van dit virus wordt te weinig geïdentificeerd. Zo lijken andere (confessionele) arbeidersbonden volstrekt irrelevant: hun bestaan wordt een enkele keer genoemd, maar de lezer blijft in het ongewisse waarom deze archieven niet zijn opgenomen. Dat is jammer, want zo wordt gesuggereerd dat het wetenschappelijk in orde was om dat te doen, terwijl deze selectie paste bij het doel van het IISG om de socialistische beweging te eren (238). Eigenlijk was de wetenschapsopvatting in het IISG tot 1980 vooral gericht op annoteren en uitgeven. Vandaar dat (te) lang doorgestaan kon worden met bronnenpublicaties. De echte wetenschappelijke verwerking bleef achter lopen.

Dit wil overigens niet zeggen dat dit boek onwetenschappelijk is. Integendeel, het is degelijk en rijk aan informatie over de collectievorming; hierin is de auteur, die verantwoordelijk was voor de collectie, echt thuis. Dit vormt de sterkste kant van het boek. De archiefdiplomatie waarin de leiding op allerlei plekken in Europa

vaak heel slim opereerde, was de succesfactor voor de kwaliteit van de collectie.

De twee onderdelen van het IISG, collectievorming en wetenschap, worden echter te weinig tegen elkaar afgewogen. Een consequenter erfgoedperspectief zou die spanning kunnen hebben verduidelijken, want het IISG begon al vroeg met tentoonstellingen over de arbeidersbeweging. Natuurlijk was er behoefte aan wetenschappelijke acceptatie en legitimatie, maar het ging ten diepste om het doorgeven van de ervaringen van allerlei groepen, gewoon om het erfdeel, daarna om een kwalificatie van die ervaringen en vervolgens om een wetenschappelijke waarde. In dat kader zijn ook de spannende onderdelen binnen de erfgoedprocessen te plaatsen: in- en uitsluiting van vertegenwoordiging in de collectie, de belangen die gediend werden (van Moskou tot Washington) en strijd om het rechtmatige eigendom van collecties (heel treffend in beeld gebracht in het verhaal over de collectie van de Spaanse anarchisten). In de loop van vijftig jaar verschoof de bepalende factor van de samenleving naar de wetenschap. Dit verloop toont aan dat het archiefwezen een fascinerende wereld is en dat betrokkenheid, mits op tijd gekanaliseerd, een positief virus is.

Hans Krabbendam

Katholiek Documentatie Centrum, Radboud Universiteit Nijmegen